

LEVELEK ÉS AKTÁK AZ 1607/8-KI HAJDÚ- LÁZADÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

A «*Hadtörténelmi Közlemények*» IV. évfolyamában közöltük a hajdúlázadásra vonatkozó adatokat egész az ináncsi béketárgyalás-
kig, elmondván hogy a Homonnay Bálint, Mágóchy, Rhédey, Fe-
rencz, Segnyey s több népszerű főemberek által vezetett tanácskozá-
soknak eredménye nem lehetett, mert a hajdúk első sorban is Ru-
dolfkirálynak mint *bálványozónak* és *németnek* eltűzését követelték és
a porta segítségével Homonnayt akarták ültetni a királyi székbe.
A hajdúk tehát továbbra is fegyverben maradtak, nyilván hirdet-
vén, hogy Isten után csak Homonnay Bálint tudja leszállítani
őket,¹⁾ maguk tartását azonban tulajdonképen Ali budai basa
befolyásolta, a ki hittellel kötelezte magának a kapitányokat s bár
látszólag a békéltető szerepét játszotta, de titokban folytonosan
szítá a lázadást, pénzzel s ígéretekkkel tartotta őket, biztatván hogy
csak válaszszaanak maguknak királyt, majd védelmükre kél, ha az
ország ellenük támad. A szikszai prädikátor, *Fogthúi Máté*, mint
apostol járt-kelt közöttük, velük túrt, velük szenvedett, s nem csak
a szószékről lelkesítette, buzdította őket, de tulajdonképen ő adott
irányt az egész mozgalomnak s tanácsa után indultak a vezérek.
Máté papnak sikerült tökéletesen fanatizálni a királyi biztosok
tapintatlan bánásmódja miatt már különben is elkeseredett vité-
zeket, a kik Bocskay fejedelem minden adományából kiforgattat-
ván, hazátlan bujdosókká lettek abban az országban, melynek sza-
badságát vérükkel oltalmazták. «Mostan sem támadtunk volna föl —
írja Nagy András hajdú generalis Ilyésházy Istvánhoz és Thurzó

¹⁾ Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési Emlékek V. k. 353. l.

Györgyhöz — hogy ha az Commissarius urak minket megtartnak vala az országnak ígéretiben és fogadásában, de ez az dolog így nem lévén, és minket semmi adományban meg nem tartván, hanem falukról falukra és városokról városokra kergetvén bennünket, dobbal, zászlóval, mely dolgot látván . . . hogy az magunk nemzete miatt kellett ilyen nagy gyalázatot szenvednünk . . . így ennek okáért támadtunk föl, gondolván azt magunkban, *jobb minékünk mind egy lábíg meghalnunk, hogy nem mint az magunk nemzete miatt ilyen nagy gyalázatot vallanunk.*»

E szavak tökéletesen jellemzik a hajdú-seregben uralkodó hangulatot s valóban az elszánt vakmerő emberek, kiknek az egy életen kívül nem volt egyéb veszteni valójuk, már-már újabb s a Bocskay támadásánál talán véresebb polgárháborúval fenyegették az országot, mikor a közbe jött események váratlan s csak kevesek által sejtett fordulatot adtak a mozgalomnak. *Báthory Gábor* ugyanis, ki már régóta titkos alkudczásokat folytatott a prágai udvarral, hogy az öreg, beteges *Rákóczy Zsigmondot* kibuktassa fejedelmi székéből, megunván a hosszas s mégis eredménytelen diplomatai alkudozásokat, gyors cselekvésre határozta magáts mindenekelőtt a hajdúkkal kívánt szövetségre lépni, jól tudván hogy terveit ezeknek segítsége nélkül soha keresztül nem viheti. A dolog elég könnyen ment. Tagadhatatlan, hogy nem csak Ilyésházy de titkon Mátyás főherczeg is közreműködött, hogy célját érhesse s a hajdúkapitányok annál örömebbé váltak, mert már belátták, hogy Homonnayra hiában számítanak, és mert Ilyésházy, kinek Máté pap után legnagyobb tekintélye volt közöttük, minden valószínűség szerint már beavatta őket abba az összeesküvésbe, melynek célja Rudolf letétele volt s melynek keresztül vitelénél a hajdúknak jelentékeny szerep jutott. Így történt, hogy 1608 február havában Nagy András és Elek János kapitányok szövetségre léptek *Báthory Gáborral* s miután ez hittelt fogadta nekik, hogy a törökkel kötött békét fenntartja s a pápisták és más *bálványozókat* kiirtja, mind fejenként hűségére tértek. Természetes dolog, hogy a jó vitézek magukról sem feledkeztek el s *Báthory* mindent megígért, a mit csak kívántak tőle. Pedig nem mondhatnók, hogy e tekintetben valami túlságos szerények lettek volna. Nagy Andrásnak és Elek Jánosnak a többek között «*nagyságos*» czímet, tanácsosi méltóság-

got s a titulushoz megfelelő jószágokat követeltek, kikötvén, hogy ők, mint a régi kapitányok, Váradon székeljenek s becsületök, tisztességük legyen mindenkoron a fejedelmi udvarban. — *Máté* papnak nemes udvarházat, három vagy négy köre járó malmot s legalább 100 jobbágyhelyet adjon Báthory, tekintélyét, méltóságát öregbítse, s ennek felette hintót, szerszamos lovakat s költségére 1000 dutkát ajándékozzon neki, késedelem nélkül. Végezetre az egész hajdúságot, kicsinytől fogvást nagyiglan, tartsa meg szabadságában, a Várad, Ecsed és Kálló között elterülő tartományt lakóhelyül és örökös birtokul adományozván a vitézeknek stb.¹⁾

Fejedelmi süvegről lévén szó, Báthory se alkudozott sokáig, elfogadta az elébe szabott feltételeket s 1608 február 13-án már nem csekély büszkeséggel írja a királyi biztosoknak, hogy *«hajdu vitéz uraimat én szolgálommá tévén, ő kelmeket magamnak köteleztem»*. A kapitányok pedig emberül megállották fogadásukat s márczius 7-én Rákóczy Zsigmond már útra kelt Kolozsvárról, zsebében a hajdúk menedeklevelével, hogy kijövetelekor sem személyében, sem javaiban bántódása nem leszen, de viszont neki is kötelezni kellett magát, hogy a vitézeken sem titkon sem nyilván soha boszút nem áll. Az üresen maradt fejedelmi széket aztán Báthory könnyű szerrel elfoglalta, nagy triumphussal vitték be a hajdúk Erdélybe s az 1608 márczius 31-én Kolozsvár falairól dörgő ágyúk nem csak az új fejedelem esküvetételét, de egyszersmind a hajdúk diadalát is hirdették a népnek.

Eddig könnyen ment a dolog; a török ha nem segítette, de nem is ellenezte Báthory szándékát, s tekintve a budai pasa és a hajdú kapitányok között fennálló viszonyt s azon körülményt, hogy az utóbbiak hittel voltak kötelesek Ali pasához, azt kell föl tennünk, hogy a vezérek egyenesen az ő beleegyezésével tették fejedelemmé Báthoryt, mert nyilvánvaló, hogy a portán gyanakodtak Rákóczyra s örömebb láttak Erdélyben oly embert, kit az elégületlen s a németeket halálból gyűlölő hajdúság, nem pedig a prágai udvar kegye emelt föl. Csakhamar kitűnt azonban, hogy Báthory többet ígért, mint a mennyit teljesíthetett, s a csalódás nem csak a portát, de a hajdúkat is elkedvetlenítette, főleg mikor bellátták,

¹⁾ Erdélyi országgyűlési Emlékek, VII. k. 570. l.

hogy a zsitvatoroki béke megerősítése még mindig késik, sőt Bocskay adományának sem képes az új fejedelem érvényszerezni.

A hajdúság egy tekintélyes része nem is bízott a fényes ígéretekben, s bár *Tarjáni* Demeter, *Egry Mihály* s még néhány kapitány az ország hűségére térve, *Mátyás* főherczeg zsoldjába szegődött s maga *Nagy András* is miskolczy birtokára szálván, látszólag csendesen viselte magát, de a felsőmagyarországiak erősen fegyverkeztek, a többiek pedig, tapasztalván hogy *Báthory* kevés hajlandóságot mutat arra, hogy fogadásához képest sajátjából is kielégítse őket, átkeltek a Tiszán és kedvük szerint üzték tovább is régi tanult mesterségöket, a rablást. A királyi biztosok *Forgách Zsigmond* és *Dóczy András*, továbbá a *Homonnayak*, *Széchy György* es *Mágóchy Ferencz*, kiknek birtokai legtöbb kárt szenvedtek a garázda rabló hadaktól, hathatósan sürgették, hogy valahára teljes erejével szálljon sikra már az ország ellenük, de *Thurzó György*, különösen pedig *Ilyésházy*, ki legjobban méltányolta jogos kívánságaikat, mindent elkövettek arra nézve, hogy az ügy békés megoldást nyerjen. Kétségtelen dolog, hogy *Illésházyt* e tekintetben magasabb államférfíui szempontok vezérelték. Tapasztalta ugyanis, hogy a hajdúk es *Ali pasa* igen sürűen érintkeznek, jönnek-mennek a követek *Budáról* es vissza s valamit forralnak a vezerek ismét, melynek bizonyára az ország fogja megadni az árát. Hogy pedig ennek elejét vehesse, a míg egyfelől leghatalmasabb előmozdítója lett a *Báthoryval* való szövetkezésnek, másfelől azon munkálkodott, hogy megszabadítsa a hajdúkat *Ali pasa* befolyásától, illetőleg hogy megszüntesse a lázadás legfőbb okát. Megígérte tehát nekik mindazt, a mit *Ali basa* segítségével reméltek elnyerni, biztosítván őket, hogy ha leszállanak, szabadságukban megtartatnak s *Bocskay* fejedelem adományait is visszanyerik. Ily körülmények között a kapitányok, belátván hogy *Báthory Gáborra* ez idő szerint keveset számíthatnak, hajlandók lettek a békességre es mikor már az elégületlenség lecsillapodott s mikor már *Homonnay Bálint*, *Széchy György* es *Némethy Gergely* hitlevelet kaptak a vitézektől, *Ilyésházy* megkezdé a törökkel is a béketárgyalásokat, jól tudván, hogy ennek sikeres befejezése után a hajdú lázadás többé nem hozhat komoly veszedelmet az országra. Hazafias törekvésének meg is lett a kívánt eredménye, s 1608 junius 20-án már

arról értesíti Thurzó Györgyöt, hogy a békeesség dolgát mindenképen elvégezte s másnap az ajándékot is be fogja küldeni Budára.

De mialatt Ilyésházy Komáromban a fortélyos török biztosokkal alkudozott, a kik azonban mesterükre találtak benne és sehogy sem bírtak túljárni az eszén,¹⁾ addig a hajdúk ismét lázongani kezdének s bizony kicsibe múlt, hogy az alig kihamvadt szikra újra föl nem lobbant közöttük.

Elek János vice generalisnak ugyanis a királyi biztosok a szerződés értelmében átadván *Kállót*, ez csapataival már beköltözött a városba, mikor a várparancsnok, *Rákóczy Lajos*, hazaérkezett. Tisztesség okáért elébe sietett tehát, s együtt igyekeztek Kálló felé. A hajdú vitézek azonban sehogy sem tudtak összeférni a várban elhelyezett királyi őrséggel s hogy, hogy nem, most is összekaptak és a csetepatének az lett a vége, hogy Rákóczy kíséreit a hajdúk egy lábíg levágták, és minthogy nem akarták elhinni neki, hogy a pattantyúsok a várfalokról rájuk sütögetett ágyúkból csak *örömet löttek*, őt magát is letartóztatták. Ebből nagy zenebona támadt, mert a hajdúk Homonnay közbelépésére elbocsátották ugyan Rákóczyt, de erősen hivatkozva ártatlanságukra, szigorú törvényt kértek a kállai vitézekre, úgy hogy Báthory Gábornak is csak nehezen sikerült lecsendesíteni őket. — Úgy látszik azonban, hogy nem kaptak elégtételt, s általában véve nem lehettek megelégedve a dolgok rendjével, mert Ali pasához fordultak ismét s valószínűleg az ő biztatására még Konstaninápolyba is követeket küldöttek. A szultán kegyesen fogadta a hajdu követeket, pénzt küldött a vitézeknek s állítólag azt tanácsolta nekik, hogy válaszszaák Homonnayt királynak «*s az legyen utánna erdélyi vajda, a kit ő akarna*». Bizony nem is sok biztatás kellett volna nekik, hogy azonképen cselekedjenek, s mikor Báthory Gábornak Budára küldött követét Debreczen környékén a legnagyobb vakmerőséggel kirabolták,

¹⁾ A török a zsitvatoroki békekötés alkalmával oly csalárdsággal élt, hogy a szerződés feltételeit az írásba foglalás alkalmával meghamisította, illetőleg a török példányba saját előnyére oly pontokat is betoldott, melyeknek a magyar szövegben nyomuk sem volt s most minden áron annak a felmutatását követelték a biztosoktól. Ezek azonban rájöttek a turpisságra. Igen érdekes erre vonatkozólag Ilyésházynek Thurzóhoz intézett levele.

már attól lehetett tartani, hogy rövid időn ismét lángba borítják az országot. — De szerencsére ez alatt Ilyésházy befejezte a törökökkel a béketárgyalásokat, s ekép a hajdúk minden szövetségesüktől megfosztatván, nyugton maradtak ugyan, azonban az események árja csakhamar magával sodorta őket és kénytelenek vagyunk bevallani, hogy Báthory Gábor fejedelemsége a szabad hajdúk történetének legsötétebb, legdicstelenebb korszaka, bár tagadhatatlan, hogy hatalmuk tetőpontján ebben az időben állottak s már nem csak külön társadalmat, de úgyszólván államot képeztek az államban.

* * *

Báthory Gábor gr. Forgách Zsigmond és Dóczy András, királyi biztosokhoz.

Spectabiles ac magnifici Domini etc.

Minémű felháborodott állapottal országunk, nemzetünk periclitált kgylteknél nyilván vagyon, kiből látván végső veszedelmét és hogy senkinek nincs gondgya reá, akarám más jó úton praeveniálnom, hazánknak, nemzetünknek így is szolgálnom. Azért az hajdú vitéz uraimat én szolgálímmá tévén, ő kgyelmeket magamnak köteleztem, és ő kgyemekkel oly végezésem vagyon, hogy velem egyetemben az hazánknak s nemzetünknek szolgálának, és mihelyt annak ideje lészen, le is szállnak és valamikor ismét kívántatik csak az én parancsolatomra meg fel ülnek és szolgálnak. Az Úr Isten ő kgyelmekkel egyetemben elővivén igyekezetünkben, én is ő kgyelmeket az nagyobbtul fogván az legkisebbikig mindeneket rendek szerént böcsületesen contentálok, az ő kgyelmekkel való végezésem szerént, nem uréből se nem nemes emberéből, hanem a magaméből. Rákóczy urammal vagyon végezésem, hogy ő kgyelme kijő Erdélyből. Az szerint az országgal is Sarmasági uram által, az maga velem való végezése szerint ki jő. Erdélyre immár nekem is gondom lészen, mint hazámra.

Uram kgyelmeteknek sincs több Magyarország hazája, munkáldojék kegyelmetek serio, hogy az két császár és az magyar nemzet között kötött frigy vagyon, teljesítse be ő felsége, mert félő

uram, hogy nagyobb zürzavar következék belőlle, holott látja kgyl. hogy mind az egész ország egyenlőképen kívánják. E mellett szóval is izentem kgyldnek ezen jámbor szolgálaim, Ramochay István és Chatáry Péter deák által. Datum et arce nostra Eched die 13. februarii Anno 1608.

Spect. ac. Magn. D. V.

senitor et frater paratissimus
Gabriel de Báthor.

(Act. Thurz. fasc. 51. m. 9.)

Debreczen, 1608 február 24. A Báthory Gábor hűségére tért hajdúk Rákóczy Zsigmondnak az Erdélyből való szabad kijövetelre hitlevelet adnak.

Mi Hajdu Vitézek, kicsintől fogvást nagyiglan az kik mostan szabadságunk mellett egyben gyülekeztünk és az mi kegyelmes Urunknak az Nagyságos Somliay Báltory Gábor hűsege alá attuk magunkat, nevezet szerént pedig Én Nagy András Generalis kapitán és mind az több kapitányok és Hadnagyok, esküszünk az elő Istenre az szent Háromságra atya, fiú, szent lélekre, az mi igaz hitünkre, hogy mi az tekéntetes és nagyságos *Rákóczy Sidmond* urunkat mostan Erdélyi Fejedelmet, annak a tekintetéért hogy az mi kegyelmes Urunkkal az Nagyságos Báltory Gáborral maga ő nagysága jó akarattyaából az erdélyi fejedelemségen megaluttanak, hogy mi ő nagyságát kijövetelekor Erdélyből se maga személyében hozzá tartozóival egyetemben se marháiban minden névvel nevezendőkben szekere háton levőkben, mind peng lábás marháiban, semmi okon meg nem háborgattjuk sem meg nem károsítjuk, sőt egyebek ellen is az ki bántani akarná is megoltalmazzuk, sőt ha ő nagysága kíványa töllünk annyi késéért adunk az mennyi elegendő lészen, mind addig a míg ő nagysága kíványa töllünk, sőt ennek utánna is tehetségünk szerint ő nsgának nem vétünk se magának se jószágának, ily okon, hogy az mi hadunknak egyben való gyülekezetiben és fenn létében, ha mit mi avagy az alattunk való vitézek közül az kisebbik vétett volna ő nsgának és jószágának melyek Magyarországban vadnak, akármicsoda vár-

megyékben legyenek, és ő nsgát vagy magáiban vagy jobbágyi marháiban megkárosítottuk volna, azokról soha meg nem emlékezik és se titkon se nyilván mi rajtunk való bosszuállásra nem igyekezik és törvényel sem persequal érette. Erre minket Isten úgy segélljen. Kinek nagyobb bizonyására attuk ez mi pecsétes levelünket, kezünk írása alatt. Datum in *Debreczen* vigesima quarta die mensis februarii Anno Domini Millesimo sexingentesimo octavo. Andreas Nagy Generalis (p. h.), Elek János (p. h.), Medy István (p. h.), Fekete Péter (p. h.), Zilassy János¹⁾ (p. h.), Papp István (p. h.), Kewy Miklós (p. h.), H. a Thanhauzen (p. h.), Zámbo Balás (p. h.), Petrus Chatary (p. h.), Beoldy Mátyás (p. h.), Zunyogi Emre (p. h.), Nagy Albert (p. h.), Palay Pál (p. h.), Szeölleósy Mihály p. h.).

(Eredetije az Orsz. Levéltárban. Kiállítás 63.)

1608 márcz. 6. Ungvárról. Homonnay Bálint és Mágochy Ferencz Szepes vármegye rendeihez. Hogy a lázadó hajdúság tökéletesen el ne borítsa őket, se napot se órát nem vára tüstént fölkeljenek és csatlakozzanak Széchy György meg a lublai starosta hadaihoz.

(Act. Thurz. fasc. 64. m. 2.)

1608 márczius 20. Kassáról. Dóczy András Thurzó Györgyhöz és Illyésházy Istvánhoz. Báthory Gábornak Mátyás főherceghez küldött követe, Ramocsaházy István, ura nevében fölszólította a királyi biztosokat, hogy a töröknek vigyék be már a honorariumot s gondjuk legyen arra, hogy a bécsi békekötésnek a hajdúkra vonatkozó része sértetlenül fentartassék. Dóczy erre azt felelte, hogy a törökkel most tractálnak, a hajdúságot pedig már régen kielégítette volna az ország, ha Báthory meg nem ígéri, hogy sajátjából fogja contentalni a vitézeket. De nem csak hogy ezt elmulasztotta, de fogadása ellenére által bocsátotta őket a Tiszán és most rabolják a szegény községet. Figyelmeztette egyszersmind Báthoryt, hogy ennek jó vége nem lesz.

(U. o. fasc. 62. m. 1.)

¹⁾ Felette *Nagy László* neve keresztül van húzva.

Márczius 28. Érsekújvárról. Kolonics S. Rákóczy Lajos kállai kapitányhoz.

«Az oda alá való hajduságnak mit ígért volt az ország akarrattyából Bocskay, alámenvén az Commissarius urak megadgyák nekik, és ha lecsendesednek szépen, meg sem emlékeznek a mostani cselekedeteikről. A törököknek ötven nap múlva Komáromból küldik alá a honorarium munust, in pecuniis, rebus argenteis, aureis et clenodiis, de úgy hogy ők is békességesen feleresszék az orátorokat a portáról Budára.»

(Orsz. Levéltár Rákóczy ltár 1. cs.)

Márczius 29. Szendrő vára. Széchy György és Korláth István Rákóczy Zsigmondhoz. Kérik, hogy az ország hűségére tért hajdúknak a megígért 1000 frtot küldje el, hogy azt *Tarjáni Demeter* gyalog vitézei között szétosztthassák, mert már nem bírják tovább a maguk költségén tartani őket.

(U. o.)

Ápril 3. Miskolcz. Nagy András hajdú-generalis Ilyésházy Istvánhoz és Thurzó Györgyhez, Érsekújvárra.

«Megadák mi nekünk az nsgtok becsületes levelét, melyből ertjük mit írjon Nsgtok mi nekünk az szent békesség felől, melyet hallván, mind kicsintől fogván nagyig teljes szívvvel és nagy örömmel örülünk, mint hogy magyarok vagyunk, az közönséges jók előtt magunkat nem is vonogattyuk, sőt engedelmesek lévén mindeneknek az Nsgtoktól végezett szent békesség felől, minthogy urunk ő nsága bocsátotta közinkben Némethy Gergely uramot a szent békességnek tractálására, kiváltképen hogy ha az nsgtok szép böcsületes levele minket útban nem ért volna feljebb igyekeztünk mind hadastul menni az békességnek tractálására. De ez az dolog így lévén, semmi dologban magunkat hátra nem vonszuk, hanem engedvén mindenekben az nsgtok jó végezésének ilyen okkal, hogy ha az nemes ország az ináncsi végezéshez tartja magát és az akkori

ígéret mind meg leszen, úgy mint *Kálló* városról és az több ígéretek, az melyet mi nekünk az ország akkor ígért, legyen meg az szent békesség Isten akarattyából. Sőt ezt is kíványuk az nemes országtól, hogy kösse erre magát az nemes ország, hogy soha erről az mi mostani feltámadásunkról soha meg nem emlékezik, annak felette Erdelyországtól minden rendek . . . lévén, az melyről adgyon az nemes ország minékünk kötés levelet. Mely dolog így lévén és mihelt az tekéntetes nsgos vezér Ally passának emberét és parancsolattyát látván, mindgyarást megfordulunk és le szállunk Isten kegyelmességéből.

Sőt mostan sem támattunk volna föl, hogy ha az Commissarius urak minket megtartnak vala az országnak ígéretiben és fogadásában, de ez az dolog így nem lévén, és minket semmi adományban meg nem tartván, hanem falukról falukra és városokról városokra kergetvén bennünket dobbal, zászlóval, mely dolgot látván mind kicsintül fogván nagyig elkeseredvén, hogy az magunk nemzete miatt kellett ilyen nagy gyalázatot szenvednünk és felvennünk, sőt az ki legfeljebb és legnehezebb, hogy az mi jámbor szolgálatunkért dobbal, zászlóval kergetnek bennünket, ezt az dolgot meglátván, így ennek okaért támadtunk föl, *gondolván azt magunkban, jobb minékünk mind egy lábíg meghalunk, hogy nem mint a magunk nemzete miatt ilyen nagy gyalázatot vallanunk.* Az sok mód nélkül való dolgok pedig, kiket büntelen kellett szenvednünk, Isten ő felsége az ki előtudná számlálni. Ezeket pedig mint hátrahagyván, az nsgtok jó vegzésihez tartjuk magunkat ilyen okkal, az mint felljebb meg irtuk levelünkben. Legyen meg az, az mit az nemes ország minékünk ígért és mindgyarást leszálunk . . . Datum etc.

Nsgtoknak jó akaró szolgája az vitézekkel

Andreas Nagg de Miskolcz
Generalis Capitaneus m. pr.»

Ápril 6. Putnokrol Széchy György Thurzóhoz. Értesíti, hogy az ország hűségére tért hajdú vitézekkel Putnoknál táborozik. A vármegyék kevesen vannak. Homonnay sem érkezett még el. Az ellenséges hajdú tábort csak a víz választja el tőlük; a strázsák farkas szemet néznek, a vitézek szidják, becsmérelik egymást, de

össze nem csaphatnak, a víz árja miatt. Úgy hallja, hogy a Tiszántúlról Elek János és Szénássy Mátyás segítséget hozott az ellenségnek. A hajdúk rettenetes rablást, rút paráznaságot visznek véghez, *«hét és nyolcz esztendőös leány gyermekekkel is közösködnek»*, tehetetlen vén embereket is levágnak stb.

(Act. Thurz. fasc. 69. m. 18.)

Ápril 8. Budáról. Vezér Ali bassa Ilyésházy Istvánhoz.
A hajdú vitézek megnehezítelvé, Széchy György támadása miatt, segítséget kérnek tőle. Ő azonban *«eszes embereket»* küldött hozzájuk, igen szépen megintvén, hogy *«az rendeltetett napig»* csendességben maradgyanak, magára vállalván hogy méltányos kívánságaikat a Bocskay fejedelemmel kötött szerződés értelmében megadja nekik. A vitézek hajtván szavaira, a Tiszántúl táborba szállottak, s egyszersmind a török és tatár hadak is veszteg maradtak. De kéri és figyelmezteti Ilyésházyt mint *jó és becsületes apját*, hogy a hajdúkat kielégítvén, az ajándékot a batáridő eltelte előtt beküldjék Budára, mert ők megállották szavukat s nem is gondolhatják hogy micsoda mentséget fognak újlag kitalálni a német urak? *«Ennek utánna ismét az dolgok az rendeltetött ideiglen ha meg nem láttatnak, tehát mind ez világon s mind pengig az másvilágon, mind Isten előtt mind pengig ez világ előtt ment emberek leszünk, és valakik okot adnak reá, azok adgyanak számol róla».*

Ápril 9-én. Kassáról. Dóczy András Thurzó Györgyhez.
Homonnay Bálint Pally Pál és Egry Mihály hajdúkapitányok csapatjaival egyesülvén, tegnap ment el a város alatt Szendrő és Putnok felé. Összesen valami három ezeren lehetek. Mágochy és Homonnay György is útban vannak már. Azonban nem tanácsos a hajdúban feltétlenül bizni, mert csak azért adnak az országnak jó szót, hogy az ellenök összegyűlt had eloszolják, s ennek megtörténte után ismét föllázadnak, hogy szándékukat keresztülvihessék. Híre jár, hogy Nagy András tatár segítséget kapott. *«Ha ez az mi hadunk el kezd oszollani az hajduságnak jó szó adására, bizony dolog az, hogy utolsó veszedelem következhetik szegény hazánkra».*

(U. o. fasc. 58. m. 1.)

Micsoda conditiókkal kellessek az hajdúkkal megbékélneni?

1. Hogy az parasztságot és az jobbágyságot küldgyék ki hit szerént mindgyárást szemünk láttára, és szálljanak helyekre és az földes urak se báncsák őket mostani elmenésekért.

2. Hogy csak az a hajduság maradjon az szabadságban, az kiknek Boeskay levelet adott volt és Újvár alatt voltak és a kiknek király urunk szabadságot palatinus uram által adott; ha kik az erdélyi vajda alatt akarnak penig lakni, innen elmenjenek mindgyárt.

3. Hogy adgyanak zálogot, azok itt lévén, úgy tractálhassunk vélek, hogy csalárdság ne essék tőlük.

4. Hogy ezután minden szabadságok s jószágok vesztése alatt senki mellett föl ne támadgyanak, hanem az magyar országi királtúl hallgassanak, azután az palatinustól és kassai generalistúl csak, és azok parancsolattyára üljenek föl az ország ótalmára és azokhoz hallgassanak immár ezután, az minémü végbeli kapitányokat palatinus uram rendel nekik generalis urammal.

5. Hogy soha többé senki nemes ember házára közzülök ne szálljon, nemes embert meg ne háborgasson, se senki jószágát ne dullja. Valaki penig ez ellen cselekednék, ki adgyák mindgyárt törvényre közülök és az hadi szék előtt legyen törvénye Kassán minthogy vitézlő rend és valamit a törvény hoz, az szerint bünhödgyenek. Ha mi aprólék hatalmaskodás esik egymás között, az kapitány az ki alatt léssen, tétessen törvényt reájok és büntesse törvény szerént meg. Az emberhalál per appellationem hadi bíró eleibe bocsáttassék.

6. Hogy se titkon se nyilván, semmiféle ország ellenségével vagy az országban lévő urakkal ne praktikálljanak, fejek vesztése alatt, hanem Magyarországgal egyet ércsenek és edgyütt hadakozzannak; az ki az országnak ellensége léssen, az ellen, feje, jószága, marhája vesztése alatt az palatinus vagy generalis mellett felüljenek.

7. Hogy az igaz hajduság csak ez öt helből álljon: *Polgáriban, Nánásban, Hatházban, Perezlén, Zobozlóban*; az többiben hajdu ne legyen hanem paraszt ember . . . Pally Pált kézben adgyák és Somogyi Györgyöt, minthogy hitek ellen mentenek el.

8. Valaki ezekhez az conditiókhöz akarja magát tartani, kapi-

tányostúl mindgyárást Generalis uram mellé az ő fölsége és az ország hadai közibe álljon, és velünk egyet ércsen. Az ki penig vagy itt nem kedveli, vagy az erdéli birodalom alatt kíván lakni és *más urat fejedelmelni*, az mindgyárást helyére menjen innen a király ő felsége és az magyar birodalomból. Az kapitányok penig egész sereggel személy szerint mostan mindgyárást az magyarországi királynak, Magyarországnak hiveségére megesküdyenek főről főre.

9. Soha, se most se ezután semmi időben, élete, tisztessége, nemessége vesztése alatt senkit ne esküttessen közikben, se semmi úttal ezt meg ne próbálja semmi renden.

10. Ha vagy kapitány vagy tizedes vagy közlegény ezek ellen az articulusok ellen és végezések ellen vétene vagy véteni igyekeznék, és az hajdu vitézek közül valamelyik megérti, tartozzanak nemességek elvesztése alatt azt megfogni és az kassai generalis vagy a nekik rendeltetött kapitányok kezében vinni.

11. Nagy Mátyásnak és hadnagyinak minden marháját vissza adassák, kirül hit levelet adgyanak.

12. Nádudvart vissza adják, hogy király urunk ő felsége hajdú kapitánya legyen ott.

13. Az Kunságot, Jászságot, papok, nemesek jobbágyit vissza adgyák, kiket Nagy András Bajomhoz foglalt, kirül hit levelet adgyon.

14. Nyir Egyházán hajdú ne legyen minthogy ország útaban vagyon.¹⁾

(Töredék.)

A hajdúk hitlevele.

Mi Nagy András az nemes hajdu vitézeknek főkapitánya, annak felette Elek János hadnagyával Szilassi János kapitány, Szöllőssy Mihály, Kewy Miklós, Teörök István, Szénássy Mátyás, Zámbo Balázs, Zámgy György, Csonka János ezeknek hadnagyai, Nánássy István, Cseke Balázs, Deres Imre, Kovách Péter, Szabó János, Nagy Demeter, Károli János, Gyarmati István, Péter deák,

¹⁾ Fennmaradt egy latin példányban is. Act. Thurz. fasc. 34. m. 26.

Sárkán Jakab, Molnos János, Darabos Mihály, Kozák János, Sas Berta, Miskolczi Nagy János, Mochoni Gergely, Máchy János, Nyireö Mihály, Rácz Demeter, Nagy Ábrahám, Chatáry János, Nagy Márton, Hevessy János, Kozák Márton egyik gyalog kapitány, Horváth Márton hadnagy, Gesztrebi János, Nagy Péter és Pánczél Miklós minden hozzánk tartozó kicsintül fogván nagyig való vitézekkel együtt jelentjük ez mi levelünknek rendiben. — Mivel meg gondolván, hogy keserves édes hazánkban egymás ellen gyűlötségben, egymás vérünknek kiontásában nagy Isten ellen való véték élünk, és országunknak ez nem kicsiny pusztulására vagyon, arra képest, hogy az mi cselekedetünk mind Isten előtt s mind ez világ előtt nyilván és keresztyénül legyen, minden egyéb dolgoknak sok szóval való előszámlálását hátra hagyván, adgyuk tuttára mindeneknek az kiknek illik, hogy az Tekéntetes és Nagyságos Druget Homonnay Bálint urunk ő nsga, édes hazánknek generalis kapitánya, Széchy György urunkkal ő nsgával Geömör vármegyének főispányával és az nsgos Némethy Gergely urunkkal egyetemben, mi közöttünk mind ez két részről véghez vitték ő nsgok az szent békességet ilyen bizonyos okok által:

Elsőben, hogy az érsekújvári tracta szerint siettetik ő nsgok, hogy az ajándék Budára bevitessek.

2. Hogy Kálló városában, mindazokkal együtt valamit az Istenben elnyugott fejedelem adott volt nekünk juxta continentiam Donationalium megtart az ország bennünket, sőt Kálló várát is a napokban kapitánságul vagy Némethy Gergely urunknak ő nsgának vagy más ő nsghoz hasonlónak rendeltetik az országgal, avagy ha nekünk vagy penig az országnak bántására és ártalmára lenne, tehát fundamentumból is elhánynatni nem szánná ő nsgok.

3. Arra is reá felelvén ő nsgok, hogy az érsekújvári végzés szerint az mi eddig való cselekedetünkről sem fegyverrel sem semmi némü egyéb bosszúállással az ország meg nem emlékezik.

4. Hogy az hajdu vitézeket is, kiket várakban befogdostanak ő nsgok elbocsátják. De mindezekre ő nsgok úgy mentenek, hogy mi is hittel kötelesek legyünk fejenként ő nsgoknak és az országnak ezekre:

Először, mivel soha Magyarországnak s abban lévő uraknak, vármegyéknek, szegény elpusztúlt községnek ellenök való dolgok-

ban sem titkon sem nyilván semminémű időben nem törekszünk, sőt Magyarországnak semmi némű ellene törekedő emberek párt-tartói soha nem leszünk sem ártunk édes hazánknak.

Másodsor, hogy az fogságból megszabadulandó vitézeket hittel arra kötelezzük, mivel fogságokért sem titkon sem nyilván soha senkin bosszút nem állanak.

Ezt is kívánván ő nsgok mi töllünk, hogy jó szerével töreköz-zünk ő nsgánál Báthory Gábor uramnál az erdélyi vajdánál, mivel Barchay János uramnak vissza adassék *Bayom* vára cum omnibus pertinentiis és valamelyek most elfoglaltattanak ő kgymétől, min-denek megtérítettessenek ő kglmének.

Ezt is hozzá tevén, hogy végben menvén immár az szent bekesseg, minden ragadozásnak békét hagyjunk, az Tiszán mind-gyárt által kelljünk s az szegény fejedelemtül adatott jószágban mindgyárást leszálljunk és eloszoljunk és az szegénységnek egy csoportban gyűjtött s feltalált lovakat, ökröket mindgyárst megad-juk, sőt hogy azoknak az hajdu vitézeknek, az kik mi előttünk az ország hűségére hajlottak volt sem az Tiszántúl valóknak sem az innen valóknak sem titkon sem nyilván marhájukban és szemé-lyekben soha nem vétünk, hanem az szent békességhez tartjuk magunkat.

Ezt is hozzá adván, hogy soha ennek utánna okot nem adunk az nemes országnak ujannan való feltámadására, és ha valaha feltámadnánk, bátor ő nsgok levele is mindenestül fogva semmibe muljék. Ha penig ő nsgok egész országul, gyűlésekben assecurálni akarják az vitézeket, az felől megirt dolgokról, végezé-sekről és békességről, tehát ő nsgok mostan nekünk adott levele-ket, az minthogy tartozunk, úgy jó szívvvel mi hajdu vitézek fejen-ként megadgyuk mindgyárást ő nsgoknak.

Jól lehet ez is méltán kívántatik, hogy ha köztünk, úgy mint ennyi sok vitézlő nép közt valaki rút, czégéres és szarvas vétekben elne, tehát afféleket igaz törvény szerint minden időben az urak és az nemes ország megbűntethessek.

Mi is azért az Istent meggondolván, az magyar nemzetnek megmaradására kicsintül fogván nagyig mind fejenként mi hajdu vitézek fogadgyuk ő nsgoknak és az országnak az mi igaz hitünkre, tisztességes emberségünkre, hogy minden ide fel megirt conditió-

kat valamelyekkel ő nsgokkal az nemes országgal együtt fogadásunkban ajánlottuk magunkat, mindazokat igazán megálljuk s minden hozzánk tartozónkkal megtartatjuk. Kinek nagyobb bizonyosságára és erősségére mi feljül megnevezett kapitányok és hadnagyk azon kívül fejenként kicsintől fogván való hajdu vitézek attuk és adjuk ő nsgok és az nemes országnak ez pecsétes levelünket kezünk írásával confirmálván.

Actum in Castris Haydonum ad *Várkony* positis 13. april
Anno 1608.

Andreás Nagy, Generalis
Capitaneus (és a többiek).

(Másolat. Act. Thurz. fasc. 34. m. 39.)

Ápril 22. Trencsénből. Illésházy Thurzó Györgyhöz. Honnony elvégezte a békességet a hajdukkal. «Immár látom, hogy az Úr Isten le szállítaná ezeket, csak a töröknek adhatnánk le a végezés szerint a megígért ajándékot, de az mint Bécsből értem, igen lassan vadnak az oda való készülettel.» A budai pasa Koppany béget küldé a hajdú közé, Thurzó késedelem nélkül menjen az udvarhoz, mert ha meg nem tartatik a törökkel való végezés, gonoszúl járnak a magyarok stb.

(U. o. fasc. 69. m. 21.)

Ápril 28. Kolozsvárról. Báthory Gábor erdélyi fejedelem Thurzó Györgyhöz. Nagy András és Némethy Gergely a hajdúkat leszállították s a velök kötött békesség értelmében az ország akaratából Kálló városa nekik átadatott. «Azonközben Rákóczy Lajos, ki szintén akkor otthon nem volt, találkozik haza felé jönni, melyet az hajduk megértvén, az vicze generalissal, Elek Jánossal becsületnek okáért kimentenek eleibe, és egy ideig békességgel mentek. Az kocsija Rákóczynak beérkezvén, álgyukkal kezdenek mindgyárást lőni az hajdukhöz. Az hajduk kérdvén, mi dolog volna? Rákóczy azt mondgya, hogy talán csak örömet lőnének. Azon közben közelb menvén, jobban kezdenek hozzájuk lőni, és az várból ki is ütnek azokra az hajdukra . . . Melyből következett, hogy azokat mind levágták a kik Rákóczyval voltak, és ő magát sebessen fogták el.» A hajdúk ártatlanok lévén, a történtenek

nagyon felindúltak. Báthory középük küldte ugyan *Petneházy István* jenei kapitányt, de félt, hogy ha ez nem lesz képes őket lecsendesíteni, olyan veszedelem támad ismét, «*kit Isten bán, maunk s irathatunk, és minden nemzetek csudálnak*». Intézkedjék Thurzó, hogy annak eleje vétessék.

(U. o. fasc. 95. m. 1.)

Május 5. Debreczen. Elek János hajdú vice-generalis Báthory Gábor fejedelemhez. Tudósítja, hogy Homonnay kérésére Rákóczy Lajost szabadon bocsátották, oly föltétel alatt, hogy a királyi biztosok Ilyésházy és Thurzó György, Kassán törvényt lássanak felette. Homonnay minden jót ígért s már a tanúkat is hitelheti. Szükséges azonban, minthogy a hajdúk szegény legények az urakkal való törvénykezésre, hogy Báthory gondot viseljen rájuk, s igaz ügyökben oltalmazza.

(U. o. fasc. 95. m. 2.)

Május 6. Debreczenből. Némethy Gergely és Miskolczi Nagy András hajdú generalis Báthory Gáborhoz. Petneházytól küldött parancsolatjának engedelmeskedvén, a hajdúkat szép módjával leszállították. — A vitézek mind fejenként hűséges szolgáltatásokat ajánlják Báthorynak.

(U. o.)

Május 11. Szerencs várából. Rákóczy Zsigmond Thurzóhoz. «Az hajduság felől kgd immár eleget értett, kik közül olyan bizodalomban voltak, az Úr Isten s Homonnay szállíthatja le őket. Hogy az nagy Úr Isten embert nem veszen társul mellé, nehezteli Homonnay uram. — Az Úr Isten ő nála nélkül megszegyenítette az hajdúkat az ő felsége szendrei vitézei s az parasztság által. Széchy György uram, mint hazája szerető, azonközben Gömör vármegyét felvevén, meg is bolygatván az hajdukban, látok köztük nagy irigységet. Nyilván való dolog, az hajduság kgltekre ment volna, az egész földet holdoltatta volna stb.» Becsméri a hajdúkat, a kik a német hadak előtt meg nem állhatnak, s Bocskai fejedelem idejében is a tatárokkal együtt csak rabolták, pusztították az országot.

Tudatja, hogy *Deseő Benedek* nevű szolgáját Mátyás főher-

czeghez küldé, kérvén hogy *«generallísságra megért embert»* bocsásson hozzájuk: «Ha úr lehet annál jobb, ha úr nem találtnék, igazságszerető, maga bíró, becsületes főembert, kit ő felsége mindgyárást urrá csinálhat. Ferdinánd császár idejében *Telekessy Imre csak egy szalai nemes ember volt, Szigetben volt valahány lóra fizetése*, az vitézek közt jól viselvén magát, többek is, ki szalai volt, ki horvát volt benne, mind jól szolgáltak az fejedelmeknek, az országnak. Bizonyal ebben hagyni az állapotot nagyon kétséges, Kassában ő felségének banderiumának kellene lenni, ha nem is sok csak 300 lovas, 200 gyalog. Az végházakat is nagyobbítani, mert a török ugyan török. — Én bizony nem szeretem őket, felette igen bánom szomszedságokat, *bezzeg ha egy szívrrel egy akaraton volnánk, noha csonka, béna vagyok, az szekerebben ágyat vettetnék, de mégis meglátnám szabadulását Magyarországnak szent Demeter napig*. Uram, ő felségénél vagy a tanács uraknál, az ide való jobb állapotra adjon jobb alkalmatosságot . . . Ez előtt hajdu uram nem ülhetett az lapáton, de bezzeg most az asztagon is el ülne. Az mi az közönséges avagy hasznunkra való jó, azt ne igazgatná hajdu, hanem az országnak tagjai. *Mert bezzeg Máthé páp rosszul tanítja volt a hajdukat, az urak, nemesek ellen, parasztság s ő felsége ellen . . .* Az szegény községnek nagy nyomorúságát, éhességét ha látná kgd el keserednék. Tizen, tizenhaton, s ép kéz lábú emberek úgy járnak alá s föl, koldulnak, bujdosnak szegények. A ki oka ez gonosz hajduknak fölkelésének, az az ember az Úr Istennek színét nem láttya az utolsó napon. Az Istennek szent angyali itélik, az ég a föld lészen tanúbizonyság azok ellen. Az török is immár az magyar nemzetet szidalmazza, az urakat, nemeseket, mind azok volnának okai, szidalmazza, átkozza, *Nagy Andrással egyetemben*. A nagy ur Isten adgyon jobbat, én már csak napokat számlálok, akartam volna, azt a napot ne láthattam volna.»

*Május 17. Váczról. Verebélyi János Pogrányi Benedek dunán-
inneri vice kapitányhoz.*

A hajdúságnak a portára küldött követi Konstantinápolyból Budára érkeztek, Amhát janicsár agával együtt. 162 keresztény

rabot hoztak magukkal, a kiket megismerhettek, férfiakat és nőket. Beszélük, hogy a török császár előtt kétszer voltak, a ki nagy kedvvel látta őket a vezér pasával együtt. Homonnaynak és több magyar uraknak levelet küldött a szultán, azt kívánván tőlük, hogy *válasszák Homonnayt királynak s az legyen utánna erdélyi vajda a kit ő akarna.* A kapucsi pasát, Mustapha béget, minthogy a császár által küldött ajándékot nem Homonnaynak de Rákóczy Zsigmondnak adatta, a hajdú követek szeme láttára fölakasztották. Ali budai pasának meghagyta a szultán, hogy a magyarok kedvét keresse, a nemzet kívánságát teljesítse stb. A mi arany pénzét Amhát budai janicsár aga lóterheken magával hozott, a hajdúság és a végbeli törökök között fogják szétosztani. Báthory Gábor követét a hajdúk Konstantinápoly előtt találták.

(Act. Thurz. fasc. 69. m. 23.)

Junius 20. Komáromból. Ilyésházy Rákóczy Zsigmondhoz.
 «Akarom kgdnek tudtára adni, hogy Istennek kegyelmességéből az békesség dolgát az törökökkel ma mindenképen elvégeztem és holnap az oratort is be bocsátom az ajándékkal.»

(Orsz. Itár Rákóczy-levéltár 1. cs.)

Julius 1-én Kassáról. Dóczy András Thurzó Györgyhöz.
 «Elhittem, hogy kgdnek hírével vagyon immár, Cornis Boldizsár uramot Báthory uram bocsátotta volt Budára követségben; az hajdúk Szolnok és Debreczen között reá ütven, mellette lévő törököket levágták, magát Cornis uramot futva szalasztották; pénzü marhául, harmincz ezer frtig vettek el tőlek».

(U. o. fasc. 63. nr. 1.)

Julius 10-én Trencsén várából. Ilyésházy Thurzó Györgyhöz.
 «Ez estve érkezék Herczeg urunk levele hozzám, mását küldte ő Felsege az végezésnek, az mit császár urunkkal végezett. — Az Úr Istennek sok hálaadással tartozunk érette mi magyarok. Én is már örömet löttettem, itt Trencsénben. Mert ha új hadat indít vala császár az török ellen, az két tar között elveszett volna az magyar. Immár az Úr Isten utat nyitott az magyar nemzetnek, hogy régi szabadságához és törvényéhez juthat. *Az papok sem árthatnak*

csak edgyesek legyünk. Én nekem ő felsége im parancsolja ez mostani levelében, hogy menten menjek az felföldre. Ez ideig nem lehetett, mert először el kellett végezni a törökkel való békességet. Az után, hogy bebocsátottam az oratort ismét akadály esett volt köztök. És szinte Bozinba küldött volt hozzám az budai passa, assecuratus akart lenni minden dolgaiba. És azután ő maga is el menne az orátorral Constantinápolyba, mert azt mondá, hogy soha nem látta még a mostani urát. Az is tartóztatott, hogy az orátor-
nak nekem kellett ismég négy ezer frtot adnom, úgy mehetett el . . . Báthory uramnak s Homonnay uramnak is volt kétszer is emberek nálam Comáromba. Igaz dolog az, hogy Báthory uram Husztot meg akarta szállani, de az török nem hatta meg szállani. Az erdélyi követ is mivel jött meg török császártúl, végére mentem. *Bizony dolog királt akartak az hajduk ismég emelni, de markokba szakadt.* Pénzt is adott volt török császár nekik . . . Ha akarnak is immár az hajduk, nem indíthatnak semmit, mert mind az török s mind az erdélyi vajda nem tartja velek. Azon leszek azért, hogy mind szép szóval s mind adományal legyek nekik, *mert ha az Isten őket nem indítja vala fel, nem jutottunk volna ehhez a kiben vagyunk».*

(U. o. fasc. 69. m. 29.)

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.